

הרב יהודה הלוי עמיחי

מסיק שמן שלא כדין

שאלה

לאחרונה מסק אחד מהתושבים זיתים מעצי הזית ביישוב שהם הפקר ושלח אותם לבית בד שהפיק מהם כ 50 ליטר שמן. המוסק לא הצטרף לאוצר בית דין. השאלות לעיון:

- א. האם ניתן ליהנות משמן זה?
- ב. האם ניתן למוכרו בהבלעה ודמי עבודה, בקבוקים, וכד'?
- ג. האם אפשר לחלקו במתנה?
- ד. האם צריך להודיע לנהנים משמן זה שהמסיק היה באופן זה?

א. איסור קצירה ובצירה

1. דעת הרמב"ם

יש לדון האם מסיק זיתים שהופקו מהם 50 ליטר שמן הוא אסור או מותר, העצים הם הפקר כמבואר בשאלה, וא"כ יש לדון האם יש כאן איסור קצירה ובצירה.

הרמב"ם (הל' שמיטה פ"ד הל' כב-כג) כתב:

"הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה, שנאמר: ואת ענבי נזירך לא תבצור, ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים לוקה. וכיצד עושה? תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל

מייבשן בחרבה, ולא ידורך ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה, ולא יעשה זיתים בבית הבד, אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר וטוחן בבית הבד ובקוטב ומכניס לבד קטנה, וכן בשאר הדברים כל שיכול לשנות משנה".

הרמב"ם בהלכה הדנה באיסור בציר בשביעית (הלכה כב) לא ביאר מהו האיסור לאסוף כדרך שאוסף כל שנה, אלא סתם את הדברים שאסור לעשות כדרך הבוצרים. לאחר מכן (הלכה כג) הרמב"ם דן על צורת העיבוד של הפרי, ייבושו, כתישתו, אבל לא מזכיר את דרך הבציר. ונשאלת השאלה מהו האיסור כדרך שאוסף כל שנה? צריך לומר שהרמב"ם כבר כתב את צורת הבציר בדיני הקציר של התבואה והחיטה, שהרי הקציר הוא בתבואה ואילו בציר הוא בפרי, ואמנם בהלכות קצירה הרמב"ם (פ"ד ה"א) כתב:

"וזה שנאמר את ספיח קצירך לא תקצור שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל".

אנו לומדים מדברי הרמב"ם שיש איסור לקצור כמות גדולה שהיא כל השדה, ולא הותר אלא מעט מעט.

הרמב"ם לא חילק האם השדה מופקרת או לא, ומשמע שהרמב"ם הבין שבכל שדה יש איסור קצירה ובצירה, בין אם השדה שמורה או מופקרת.

2. דעת הר"ש

המשנה בשביעית (פ"ח מ"ו) אומרת:

"תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצה אותם בחרבה, אין דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה, ואין עושין זיתים בבד ובקוטב אבל כותש הוא ומכניס לבודידה. רבי שמעון אומר אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידה".

על המשנה כתב הירושלמי:

"את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור, מן השמור בארץ אין את בוצר, בוצר את מן המובקר, לא תבצור כדרך הבוצרין. מיכן אמרו תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצה הוא בחרבה, אין דורכין ענבים בגת אבל הוא

דורך בעריבה, אין עושין זתים בבד ובקוטבי, ורבותינו התיירו לעשות בקוטבי".

מלשון הירושלמי וכן מופיע בתו"כ (בהר פרשה א אות ג) שאיסור הקציר והבציר הוא רק בשמור אבל בהפקר אין איסור של קציר ובציר, ויכול לקצור ולבצור כדרך הקוצרים והבוצרים.

כדעה זו כתבו הר"ש והרא"ש (פ"ח מ"ו) ועוד מפרשים, (צויינו בשבת הארץ פ"ד הכ"ב הערה 8). ולפי הסבר זה בעצי הפקר אין חובה כלל לקצור ולבצור מעט מעט, אלא אפשר אפילו הרבה, מכיון שהתורה אמרה "את ענבי נזיריך לא תבצור" אבל של הפקר אין איסור לבצור ולקצור.

3. במקום שאין בעלים

העולה לנו שלכאורה שאלת קצירה בשינוי וכמות מועטה בשדה הפקר היא מחלוקת ראשונים, כאשר לרמב"ם וסיעתו אסור ואילו לר"ש וסיעתו יש מקום להקל בכך.

בעל פאת השלחן (סי' כב ס"ק א) הביא שגם הרמב"ם סובר שאין חיוב שינוי במופקר, ורק בשמור יש חיוב שינוי. ואפילו אם נסביר כפי פשוט לשון הרמב"ם שגם בהפקר יש איסור של קציר ובציר, היינו כאשר הבעלים קוטפים בשדה שלהם שהופקר בשביעית הרי שקצירתם מגלה שאין הפקדם הפקר, שהרי הם קוצרים בו כדרך הקוצרים והבוצרים, אבל בשדה שידוע לכל שאין לה בעלים, ובאו אנשים אחרים וקצרו בכמות גדולה כאן נראה שגם הרמב"ם יודה שאין איסור בדבר, שהרי הרמב"ם דייק בלשונו "כדרך שאוסף כל השנים" דהיינו הבעלים אין להם לאסוף אבל אחרים אינם כלולים באיסור זה, ובודאי בשדה שהיא לעולם של הפקר, ואין לה בעלים כלל, ואיננה הפקר בשביל השביעית, אלא הרי זה כשדה הקדש, וא"כ נראה שבשדה כזאת אין הקציר מראה בעלות כלל, ולכן אין בו איסור אפילו בכמות גדולה. (ועיין חזו"א סי' יב ס"ק ו שהסתפק בכך, שמא לעניין איסור קציר ובציר אין כאן, אבל איסור האיסוף למקום אחד, זהו דין גם על אחרים מכיון שנראה כסחורה, וא"כ אפילו משדה הפקר אין להביא כמות גדולה). עוד יש להוסיף שהעצים מפוזרים בכל היישוב וא"כ בודאי לא נראה כשדה שיש לה בעלות, וברור שאין בעלים, ועל כן נראה שהכל יודו שאין בנידון זה איסור קציר ובציר.

ב. כמות השמן

המוסקים הפיקו 50 ליטר שמן, הרמב"ם הביא (פ"ד הכ"ד) שהתירו להביא אפילו משדהו כמות של חמשה כדי שמן. אולם הרמב"ם לא ביאר מהו גודל הכד שמותר להביא. המשנה (פ"ה מ"ז) שדנה בגודל הכדים ג"כ לא מפרטת מהם, אולם בעל המשנה ראשונה כתב:

"נראה דכדין אלו היינו חביות כדאמרינן ר"פ המניח, דקארו לחביתא כדא, דאי כדין ממש ודבר מועט היכי שרי למכור עגלה במתני' דלעיל, הרי יכול לטעון מאה כדין, אלא בחביות מיירי וכשיעור הזה אי אפשר להביא בכתף ומביאין בעגלה".

מדברי המשנ"ר עולה שהכדים הם גדולים, והם כחביות, וא"כ חמשה כדים אלו חמש חביות, וברור שבחבית יש לפחות 15-20 ליטר, ואכן במשנת ארץ ישראל, כתבו החוקרים (שמואל וזאב ספראי) שהכדים בארץ ישראל שנמצאו הם לפחות בנפח 15-20 ליטר. וא"כ כמות של חמשה כדי שמן הוא לפחות 75 ליטר. העולה שבנידון דידן שלקטו רק 50 ליטר שמן אין זה עובר על איסור בציר וקציר, שהרי זה פחות מ'מעט מעט', כפי המבואר בדברי הרמב"ם.

ג. השמן שנאסף

על פי דברינו לעיל עולה שהמוסקים את השמן לא עברו על איסור קצירה ובצירה, ואם הם רוצים את השמן לשימוש הפרטי אין כל בעיה. אלא שאנו עומדים בשאלה האם הם יכולים למכור את השמן הזה לאחרים.

הרמב"ם הגדיר את איסור סחורה, באומרו (פ"ו ה"א-ה"ב):

"אין עושין סחורה בפירות שביעית, ואם רצה למכור מעט מפירות שביעית מוכר, ואותן הדמים הרי הן כפירות שביעית וילקח בהן מאכל ויאכל בקדושת שביעית, ואותו הפרי הנמכר הרי הוא בקדושתו כשהיה.

"לא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר, ולא יצבע מקליפי שביעית בשכר, מפני שזה עושה סחורה בפירות שביעית, לקח ירקות לאכול והותיר מותר למכור המותר והדמים שביעית, וכן אם לקט ירקות לעצמו ולקח מהן בנו או בן בתו ומכר ה"ז מותר והדמים דמי שביעית".

מדברי הרמב"ם עולה שאין עושים סחורה בפירות שביעית, אבל מותר לאדם ללקוט לעצמו כמות מועטת, והמכירה במקרה כזה מותרת, אלא שהדמים הם דמי שביעית. האיסור הוא כמבואר (ה"ב) לקחת על מנת למכור, שהרי זה דרך הסוחרים, אבל הלוקט ומוכר מעט אין איסור, כמו כן אם לקט לעצמו פירות ונשארו הרי שאפשר למכור שהרי אין זה דרך מכר, אלא שהדמים הם קדושים בקדושת שביעית. כן למד הגר"א במשנה (פ"ז מ"ג), שמותר ללקוט על מנת למכור, הר"ש למד שאין ללקוט על מנת למכור אלא כאשר אין הוא המוכר אלא בנו מוכר את הפירות, ואז יכול לתת לבן על ידי מתנה והוא ימכור לאחרים, בכל אופן על הדמים יחולו דיני שביעית.

לפי הסבר זה נראה שאם אדם מוכר פירות השביעית, אפילו שלא עשה בהם איסור בקצירה ובצירה ובמסחר, אבל הדמים נתפסים בקדושת שביעית.

ד. אוצר בית דין

נראה שהדרך היחידה לשווק השמן בלא קדושת הדמים על הפירות, היא לעשות אוצר בית דין, וכמבואר בתוספתא (שביעית פ"ח ה"א-ה"ב) שבית דין יכול לשכור פועלים שיעשו את הקצירה וההבאה לעיר, על מנת שיהיה לציבור אוכל, כן גם בנידון דידן שלא בעל הבית קטף ומסק אלא אנשים אחרים מסקו וסחטו הרי שיש להם הוצאות, ואפילו שלא נתמנו להיות פועלי ב"ד מלכתחילה לקצירה בצירה ומסיקה, אבל כיון שב"ד יכול לקחת פועלים ולשלם שכרם, וזה לטובת הציבור שהכל ינהנו מהשמן מוזל, ולא כל אחד יכול ללכת ולמסוק ולדרוך את הזיתים, על כן האנשים מראש מעוניינים בהוצאות אלו, והרי המוסקים עשו לטובת המקום ובשליחותם. על פי זה התשלום הוא עבור הוצאות המסיק והדריכה, ואינם שכר פירות שביעית.

ה. סיכום

בנידון דידן לא נעשה איסור בבצירה ולא בסחיטה, ובודאי אפשר לחלקו ולתתו במתנה, והוא מהודר.

אם רוצים לקבל החזר הוצאות מינימלי, יכולים גם כעת להקים ב"ד שיקח את השמן שנמסק ונסחט בהיתר, ולחלקו לבעלי הבתים, כאשר המחיר יהיה רק עבור הוצאות המסיק והדריכה וההובלה של השמן, וכדי להראות שאין כאן מכירת שמן אלא חלוקתו, יש להוזיל מאד את המחיר.